विकास सहायता नीति, २०७१

१. पृष्ठभूमी

१.१ विगत ६ दशकदेखि नेपालको समग्र विकास प्रयासमा विकास सहायताले महत्वपूर्ण योगदान पुर्‍याउँदै आएको छ । तथापि, यसको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने चुनौति भने विद्यमान नै छ । विकास साझेदार र सरकार दुबै पक्षको समझदारीमा सहायताको अधिकतम सदुपयोगका लागि निरन्तर सुधारको आवश्यकता रहेको र सुधारका लागि नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा प्रतिवद्धता समेत व्यक्त गर्दै आएको छ ।

१.२ यसै सन्दर्भमा नेपालले सन् २००५ को पेरिस घोषणापत्र, सन् २००८ को आक्रा कार्ययोजना, र सन् २०११ को बुसान प्रतिबद्धतालाई स्वीकार गरिसकेको तथा सन २०१४ मा विकास प्रभावकारिताका लागि अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारी जुटाउन मेक्सिकोमा सम्पन्न प्रथम उच्चस्तरीय वैठकमा सक्रिय सहभागिता जनाई सुधारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भइरहेका सामुहिक प्रयासमा ऐक्यवद्धता समेत जाहेर गरेको छ ।

१.३ वि.सं. २०७० सालमा सम्पन्न संविधानसभाको दोस्रो निर्वाचनले नयाँ संविधान बन्ने आधार तयार गरेको र देश संक्रमणबाट स्थिरतातर्फ अघि बढेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरूलाई नेपाल सरकारले उच्च प्राथमिकता दिएको छ । आर्थिक विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि विकास सहायतालाई अझ बढी प्रभावकारी ढंगले परिचालन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

१.४ नेपालले लिएको लक्ष्य अनुसार सन् २०२२ सम्ममा अतिकम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा रुपान्तरण हुन एवम् सहायता प्रतिको निर्भरता क्रमशः घटाउँदै आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नको लागि समेत विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

१.५ वैदेशिक सहायता नीति, २०५९ मा समयानुकूल परिमार्जन गर्दै परिवर्तित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भमा समय सापेक्ष नयाँ नीति ल्याउनु पर्ने आवश्यकतालाई सरकारले महसुश गरेको एवम् विकास सहायताका सरोकारवाला- विकास साझेदारहरू, अन्तर्राष्ट्रिय मञ्च, नागरिक समाज र सरकारी निकायहरू समेतले समय समयमा नयाँ विकास सहायता नीतिको आवश्यकताका बारेमा सुझाव दिएका छन् । वि.सं. २०६२/६३ को जनआन्दोलन पछि जनतामा

आर्थिक विकास र समृद्धिको अपेक्षा निकै बढेको छ । यसलाई सम्बोधन गर्नु पर्ने राज्यको दायित्व पनि छ । अतः राजनीतिक परिवर्तन एवम् सोबाट सिर्जित आकांक्षाहरूलाई सम्वोधन गर्न, अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूको सुझाव र प्रतिवद्धतालाई आन्तरिकीकरण गर्न,दाताहरूको सहायता रणनीतिमा आएको परिवर्तनलाई समेट्न एवम् सहायतालाई छनौटपूर्ण तवरले प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा उपयोग गरी यसको परिचालनमा जवाफदेहीता र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न र विकास सहायता परिचालनमा राष्ट्रिय प्रणालीको उपयोग बढाई मुलुकले लिएको लक्ष्य अनुरुप सन् २०२२ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा रुपान्तरित हुन सघाउ पुऱ्याउन समेत एक नयाँ र गतिशिल विकास सहायता नीति जारी गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

२. अवसर र चुनौतीहरू

२.१ नेपालले सन् १९९० को दशकदेखि आर्थिक सुधारका कार्यक्रमहरू लागु गर्दै आएको छ । यस अनुरुप निजी क्षेत्र र नागरिक समाजलाई विकास प्रयासमा सहभागी हुन अनुकुल वातावरण बनाउनुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

२.२ सहायताको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने वर्तमान चुनौतीलाई सुधारका लागि अवसरका रुपमा समेत लिइएको छ । विकास सहायता संलग्न परियोजनाको स्वामित्व (ownership) प्रापक सरकारमा रहेमा मात्र सहायताको प्रभावकारिता वढ्न सक्छ भन्ने कुरामा सरकार र विकास साझेदार सचेत रहेको अवस्था छ ।

२.३ विकास नतिजा (Development Result) लाई केन्द्र विन्दुमा राखेर साधन श्रोतको विनियोजन गर्ने सरकारको नीतिले विकास सहायता संलग्न कार्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमनमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

२.४ विकास सहायताको सफलता वा असफलता प्रति विकास साझेदार र सरकार एक अर्काप्रति र आ-आफ्ना करदाताप्रति जवाफदेही हुनुपर्ने पारस्पारिक जवाफदेहिता (Mutual Accountability) को सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उतार्न सयम समयमा हुने गरेका सामुहिक छलफल, अन्तरक्रिया, प्रगति समीक्षाका अभ्यासहरूर सहायता व्यवस्थापन प्रणालीलाई समेत आन्तरिकिकरण गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

२.५ राष्ट्रिय प्राथमिकता र प्रणालीसँग सहायताको आबद्धता (Alignment) को प्रक्रियामा सुधार भए तापनि कार्यान्वयनको प्रगति मिश्रित रहेको छ । आबद्धताको सन्देश तल्लो तह सम्म पुऱ्याउने, सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउने र आन्तरिक क्षमता वढाई राष्ट्रिय प्रणालीमा सवै विकास साझेदारहरूलाई आवद्ध गराउने चुनौति रहेको छ ।

२.६ शिक्षा र स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा विकास साझेदारहरूका बीच विकासीत हुँदै गएको सामञ्जस्यता (Harmonization) को अभ्यासको मूल्यांकनका आधारमा आवश्यक सुधार ल्याई अन्य क्षेत्रमा पनि विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

२.७ साना साना आयोजनाहरूमा विकास सहायता छरिंदा सहायतामा खण्डिकरण (Fragmentation) एवम् कारोवार लागत (Transaction cost) बढाउनुका साथै सरकारका निकायहरू एवम् विकास साझेदारहरूलाई समेत अतिरिक्त बोझ थपिएको छ । विकासका साझेदारहरूले आपसमा तुलनात्मक लाभका आधारमा कार्य विभाजन गरेर एवम् आयोजनाहरूको संख्या घटाई गुणात्मकता बढाएर यो अवस्थामा सुधार ल्याउन पर्ने आवश्यकता छ ।

२.८ परम्परागत विकास सहायतामा मात्र भर नपरी निजी क्षेत्रको लगानी, व्यापार एवम् आन्तरिक श्रोत परिचालनबाट पनि विकासका लागि आवश्यक पर्ने साधन जुटाउनुपर्ने आवश्यकता छ । त्यसैगरी, विकास सहायता परिचालन गरिरहेका संस्था/देशहरूबाट सीप, ज्ञान, प्रविधि प्राप्त गरी मुलुकको आर्थिक, सामाजिक रुपान्तरणमा उपयोग गर्नु पर्ने अवस्था पनि विद्यमान छ । विकास सहायता परिचालनका विद्यमान चुनौतीहरू निराकरण गर्दै यसबाट प्राप्त हुने अवसरहरूको अधिकतम उपयोगगर्न विकास सहायता प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्दै राष्ट्रिय विकासका लक्ष्य हासिल गर्न र क्रमशः आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्न समेत सहयोग गर्ने दस्तावेजको रुपमा यो विकास सहायता नीतिलाई अगाडि सारिएको छ ।

भाग एक

परिचय

१. नाम र प्रारम्भ (Name and Commencement)

यो नीतिको नाम “विकास सहायता नीति, २०७१” रहेको छ।

यो नीति नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट पारित भएको मितिदेखि लागु हुनेछ।

२. दीर्घकालीन सोच (Vision)

विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालनको माध्यमबाट आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको निर्माण गर्दै नेपाललाई एक समृद्ध लोकतान्त्रिक मुलुकमा रुपान्तरित गर्न सहयोग पुऱ्याउनु यो नीतिको दीर्घकालीन सोच हुनेछ।

३. मूल लक्ष्य (Mission)

राष्ट्रिय क्षमताको विकास गर्दै अधिकतम लाभ लिने हिसाबले विकास सहायता परिचालन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउनु यो नीतिको मूल लक्ष्य हुनेछ।

४. उद्देश्य (Objectives):

यो नीतिका उद्देश्यहरू निम्न बमोजिम हुनेछन् :

(क) वाह्य स्रोतको परिचालन गरी आवधिक विकास योजनामा उल्लेखित विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउनु,

(ख) विकास सहायतालाई प्रभावकारी ढंगले उपयोग गरी सन् २०२२ सम्ममा नेपाललाई अल्पविकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रको रुपमा गर्न सघाउ पुऱ्याउनु,

(ग) सहायताको सही मूल्य (Best value for money) प्राप्त गरी विकास प्रभावकारिता हासिल गर्नु, र

(घ) विकास सहायता प्रतिको निर्भरता क्रमशः घटाउँदै आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा सघाउ पुऱ्याउनु।

नेपाल कानून आयोग

५. रणनीति (Strategies)

(क) फराकिलो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल हुने, रोजगारी सिर्जना हुने र गरिबी घटाउने राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकताका आधारमा अधिक प्रतिफल पाउनेगरी विकास सहायताको परिचालन गर्ने,

(ख) छनौटपूर्णरुपले प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा सहायताको परिचालन गरी यसको माध्यमबाट राष्ट्रिय विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने,

(ग) जलविद्युत र सडक जस्ता पुर्वाधारको विकास, कृषिको आधुनिकीकरण,पर्यटन,उद्योग तथा व्यापारका क्षेत्रहरूमा लगानी बढाई नेपालको सामाजिक आर्थिक विकासमा योगदान पुऱ्याउने,

(घ) हालसम्म हासिल भएका सामाजिक विकास तथा मानव विकास सूचकाङ्क एवम् सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको उपलब्धिलाई दीगो तुल्याउन र सन् २०१५ पछिका विकासका कार्यसूचीलाई कार्यान्वयन गर्न एव्म दीगो विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको परिचालन गर्ने,

(ङ) उत्पादनशील क्षेत्रमा विकास सहायताको प्रभावकारी उपयोगबाट निजी लगानी र व्यापारका लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना गर्दै तीब्र वृद्धि हासिल गर्ने,

(च) सहायता प्रभावकारिताका लागि पेरिस घोषणापत्र, आक्रा कार्ययोजना, बुसान प्रतिबद्धता र मेक्सिको बैठक समेतका उच्चस्तरीय अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुरुप विकास सहायताको परिचालन गर्ने,

(छ) राष्ट्रिय क्षमता विकास र ज्ञान तथा प्रविधि हस्तान्तरणमा योगदान पुऱ्याउने खालका विकास सहायता सुनिश्चित गर्ने र विकास सहायतालाई पारदर्शी ढंगले देशको राष्ट्रिय प्रणालीको माध्यमबाट उपयोग गर्ने,

(ज) विकास सहायताको खण्डीकरणलाई घटाउन र उच्च खर्चमा कटौती गर्न विकास सहायताको न्युनतम सीमा (Threshold) राख्ने,

(झ) क्षेत्रीय असन्तुलन घटाउन सहयोग पुग्ने गरी विकास सहायता परिचालन गर्ने,

(ञ) आन्तरिक राजस्व अभिवृद्धिमा योगदान पुग्ने गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने कार्यमा विकास सहायताको उपयोग गर्ने,

(ट) सहायता सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने, विकास सहायताको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने र आम जनतामा सहायता सम्बन्धी सूचनाहरू प्रवाह गर्नेछ ।

भाग दुई

नीतिका प्रारुप

२.१ राष्ट्रिय प्राथमिकतासँग आबद्धता (Alignment with National Priority)

वैदेशिक सहायताको प्रभावकारिता सम्बन्धी पेरिस सिद्धान्त अनुरुप आबद्धता (Alignment) मूलतः दुई प्रकारले हुन सक्दछ । पहिलो, दाताहरूले सहायता प्राप्त गर्ने मुलुकको विकास प्राथमिकता, नीति र रणनीतिका आधारमा सहयोग प्रदान गर्नु पर्दछ । यसलाई नीतिगत आबद्धता भनिन्छ । दोश्रो, वैदेशिक सहायता परिचालन यथासम्भव राष्ट्रिय प्रणाली मार्फत् हुनुपर्दछ । यसलाई प्रणालीगत आबद्धता भनिन्छ । विकास सहायतालाई मुलुकको नीति तथा प्राथमिकता र राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध गराई उपलब्धि हासिल गर्ने हो भने बलियो राष्ट्रिय नतिजा ढाँचा (National Result Framework) निर्माण गर्नु पनि जरूरी हुन्छ। यसका लागि राष्ट्रिय र क्षेत्रगत तहमा नतिजाको विद्यमान ढाँचालाई परिमार्जन गर्न अझ बढी सुधारको आवश्यकता छ। राष्ट्रिय नतिजा ढाँचा सँगको आबद्धताका निम्ति सरकारी निकायलाई दाताहरूको प्रतिबद्धता पनि जरूरी छ । विकास सहायतालाई राष्ट्रिय प्राथमिकता सँग आबद्ध गर्न निम्नानुसारका नीतिहरू अवलम्बन गरिने छन् :

२.१.१ विकास सहायताको प्राथमिकीकरण र छनौट सरकारको आवधिक विकास योजना तथा समय समयमा नेपाल सरकारले घोषणा गर्ने नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेखित नीति र रणनीतिका आधारमा गरिने छ,

२.१.२ सरकारले आफ्ना आवश्यकता र प्राथमिकता अनुरुपका विकास सहायता परिचालन गर्न परियोजनाहरूको पहिचान गरी सूची तयार गर्नेछ । यसरी पहिचान गरिएका परियोजनाहरूको विवरण सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरूलेअर्थ मन्त्रालयमा रहने परियोजना बैंकमा अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ ।

२.१.३ क्षेत्रगत तहका आवश्यकता सम्बोधन गर्न सरकारले कार्यक्रममा आधारित (Programmatic Approach) र क्षेत्रगत कार्यक्रम (SWAP) हरूलाई प्रोत्साहन गर्नेछ र त्यस्ता कार्यक्रमहरूका लागि सहायता प्रदान गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ,

२.१.४ समावेशी विकासमा योगदान पुर्‍याउने खालका र दुर्गम क्षेत्रका प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरूको लागि विकास सहायताबाट स्रोत उपलब्ध गराउन प्राथमिकता दिइनेछ,

२.१.५ प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा मुलुकको राष्ट्रिय अखण्डता, सार्वभौमिकता, धार्मिक, जातीय र सामाजिक सद्भावमा खलल पुर्‍याउने वा राष्ट्रिय सुरक्षा नीतिमा प्रतिकूल असर पार्ने कुनै पनि सहायता स्वीकार गरिने छैन । यस नीति विपरित वैदेशिक सहायता स्वीकार वा परिचालन गरेमा प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गरिनेछ,

२.१.६ भौतिक पुर्वाधार विकास, रोजगारी सिर्जना, उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार र लगानी वृद्धिका निम्ति निजी क्षेत्रको लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना र समष्टीगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्नमा पुर्‍याउने योगदानलाई ध्यानमा राखी सरकारले सम्भव भएसम्म विकास सहायताको मूल्याँङ्कन गर्नेछ,

२.१.७ सामाजिक समावेशीकरण, सीमान्तकृत जनताको जीवनस्तरमा वृद्धि, द्वन्द्व रोकथाम तथा व्यवस्थापन, लैङ्गिक समानता र समुदायको सामाजिक विकास जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरू (Crosscutting Issues) विकास सहायताबाट सञ्चालन हुने सबै परियोजना/कार्यक्रमका अभिन्न अङ्ग हुनेछन,

२.१.८ विकास नतिजा प्रति दाता र सरकार दुबै पक्ष उत्तरदायी हुनुपर्नेछ ।

२.२ सहायता परिचालनको ढाँचा (Aid Modality)

विकास सहायता परिचालन गर्दा सरकारले तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तको आधारमा कार्यक्रममा आधारित प्रणाली (Program Approach) र राष्ट्रिय प्राथमिकता र योजनामा समावेश हुने खालका एकल परियोजना प्रणाली (Stand Alone Project Approach) मा आधारित ढाँचालाई अवलम्बन गर्नेछ । यसको आधारमा विकास सहायताको कार्यान्वयन गर्न निम्नानुसारका ढाँचाहरू तय गरिएका छन् :

२.२.१ बजेट सहायता ढाँचा (General Budgetary Support) सरकारको प्रमुख प्राथमिकतामा पर्ने सहायता ढाँचा हुनेछ । यसरी प्राप्त हुने स्रोतलाई सरकारले राष्ट्रिय प्राथमिकता अनुरुप उपयोग गर्नेछ,

२.२.२ क्षेत्रगत बजेट सहायता (Sector Budget Support) सरकारको दोश्रो प्राथमिकतामा पर्ने सहायता ढाँचा हुनेछ । यस्तो सहायतालाई पनि राष्ट्रिय प्राथमिकतासँग आबद्ध गराइने छ । स्रोत विनियोजनमा यसै अनुरुप हुने गरी सतर्कता अपनाइने छ,

२.२.३ राष्ट्रिय योजनामा समावेश हुने एकल परियोजना (Aligned stand Alone Project) ढाँचा सरकारको तेस्रो प्राथमिकतामा पर्ने सहायता ढाँचा हुनेछ । यस्तो ढाँचा उपयोग गर्दा न्युन कारोवार खर्च, नवीनता, र दिगोपना सुनिश्चित हुनुपर्नेछ। नवीन प्रविधि भित्र्याउने यस्ता एकल परियोजना सफल भएपछि तिनलाई दिगो बनाउने र राष्ट्रिय प्रणालीमा विस्तार गर्ने विषयको सुनिश्चितता हुनुपर्नेछ,

२.२.४ कारोबार खर्च न्युन गर्न र कार्यान्वयनको ढिलाईलाई कम गर्न स-साना प्रकृतिका एकल परियोजनाहरूका निम्ति साझा कोष (Pool Fund) खडा गर्न विकास साझेदारहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ,

२.२.५ कार्यक्रममा आधारित (Programmatic Approach)वा क्षेत्रगत ढाँचा (Sectorwise Approach) को कार्यान्वयन गर्दा योजना, बजेट र अनुगमन प्रक्रियालाई एकीकृत गरिनेछ तर कार्यान्वयनका प्रक्रियाहरू भने भिन्न हुन सक्नेछन,

२.२.६ मानवीय सहायता वा प्राकृतिक प्रकोपसम्बन्धी आवश्यक सामग्रीहरू, खाद्यान्न सहायता, प्रविधि, उन्नत मल, औषधिहरू जस्ता वस्तु वा सामग्रीहरूस्वीकार गर्ने वा आवश्यक परेमा सहायता उपलब्ध गराउन दाताहरूलाई सरकारले अनुरोध गर्नेछ,

२.२.७ सहायताको सही मूल्य (Best Value forMoney) लिन सरकारले शर्तरहित (Untied) सहायतामा जोड दिनेछ । देशभित्र जनशक्ति उपलब्ध हुन नसकेको अवस्थामा मात्रै अन्तर्राष्ट्रिय परामर्श सेवा लिइने छ र त्यस्तो सेवाको खर्च सकेसम्म न्युन हुनुपर्नेछ,

२.२.८ विकास सहायता नीति अनुसार नभएका र राष्ट्रिय प्रणालीमा पर्याप्त मात्रमा आबद्ध नभएका सहायता स्वीकार गरिनेछैन,

२.२.९ विकास सहायता राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमार्फत् परिचालन गरिने छ । यस्ता सबै सहायताहरूको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट हुनेछ। तर यी विषयमा प्रचलित कानूनको अधिनमा रही द्विपक्षीय सम्झौतामा अन्यथा उल्लेख भएकोमा भने सम्झौता अनुसार नै हुनेछ,

२.२.१० शिक्षा, स्वास्थ्य, जलवायु परिवर्तन आदि जस्ता क्षेत्रहरूमा सहयोग पुऱ्याउन अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्थापना गरिएका कोषहरूबाट समेत सहायता प्राप्त गर्ने प्रयास गरिनेछ । जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा सहायता लिँदा ऋणलाई भन्दा अनुदान सहायतालाई प्राथमिकता दिइनेछ,

२.२.११ विकास साझेदारहरूसँग गरिने सहायता वार्ता (Negotiation) को समन्वय अर्थ मन्त्रालयले गर्नेछ । वार्ता टोलीको लागि आवश्यक पर्ने कार्य विवरण (Terms of Reference) अर्थ मन्त्रालयले तयार गर्नेछ ।

२.३ अनुदान सहायता (Grant)

सरकारले यो नीतिमा उल्लेख भएका सहायता परिचालनका लागि प्राथमिकता खण्डमा उल्लेख भएका ढाँचाको परिधि भित्र रही अनुदान सहायता परिचालन गर्नेछ। अनुदान सहायता परिचालन गर्दा ग्रामीण पुर्वाधार निर्माण, सामाजिक विकासका क्षेत्रहरू जस्तैः स्वास्थ्य, शिक्षा, पिउने पानी, सरसफाई, मानव विकास एवम् कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिइने छ। क्षेत्रगत कार्यक्रम (Sector Wide Approach, SWAp), साझा कोष (Pool Fund), वातावरण र जलवायु परिवर्तन, दीगो विकाससम्वन्धी अनुदान, सामुदायिक विकासका निम्ति साना अनुदान, ग्रामीण पूर्वाधार विकासका निम्ति साना अनुदान, सहवित्तीय प्रवन्धहरू, मानवीय सहायता, प्राविधिक सहायता र क्षमता विकासमा बाहेक प्रति परियोजना/कार्यक्रम ५० लाख अमेरिकी डलरभन्दा घटी सहायताको अंश भएका अनुदान सहायताकोउपयोग गरिनेछैन ।

२.४ सहुलियतपूर्ण ऋण सहायता (Concessional Loan)

२.४.१ नेपाल सरकारले विकास साझेदारहरूबाट सहुलियतपूर्ण ऋणको अपेक्षा गर्दछ,

२.४.२ भौतिक पूर्वाधार (जलविद्युत, सडक तथा पुल, सिंचाई, हवाई मैदान, रेल्वे, सुख्खा बन्दरगाह र शहरी पूर्वाधार विकास), कृषि र पर्यटन जस्ता उच्च आर्थिक वृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने र वैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्ने क्षेत्रहरूमा सहुलियतपूर्ण ऋणको उपयोग गरिनेछ,

२.४.३ प्रत्येक एकल परियोजनाको लागि एक करोड अमेरिकी डलरभन्दा घटी सहायताको अंश भएका सहुलियतपूर्ण ऋण परिचालन गरिने छैन । तथापि उच्च ज्ञान र प्रविधि सहित प्राप्त हुने भए त्यस्ता ऋण सरकारले स्वीकार गर्न सक्नेछ । यो सीमाभित्र क्षेत्रगत प्रणाली (Sector Wide Approach, SWAp), साझा कोष (Pool Fund) र सहलगानी (Co-financing) अन्तर्गत प्राप्त हुने परियोजनाहरू भने पर्ने छैनन्,

२.४.४ सरकारले सम्भव भएसम्म स्थानीय मुद्रामा ऋण भुक्तान गर्ने व्यवस्था मिलाउने छ र विदेशी मुद्रा विनिमयको जोखिमको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक मौद्रिक संयन्त्रको प्रयोग गर्नेछ,

२.४.५ ऋण वार्ताका समयमा अन्तर्राष्ट्रिय परामर्श सेवा खर्च, विदेश भ्रमण खर्च र परिवहन खरिद खर्चका प्रावधानहरूलाई सुक्ष्म पुनरावलोकन गरिने छ र यी प्रावधानहरूलाई परियोजनाको उद्देश्य प्राप्तिको लागि अत्यावश्यकभएमा मात्र स्वीकार गरिनेछ,

२.४.६ वस्तु तथा सेवाको निश्चित आपूर्ति कर्ताबाट खरिद गर्नुपर्ने गरी शर्त राखिएको ऋण सहायता (Tied to procurement) लाई निरुत्साहित गरिनेछ,

२.४.७ आपूर्तिकर्ताले उपलब्ध गराउने ऋण (Suppliers Credit) को उपयोग गरिने छैन ।

२.५ अन्य ऋण सहायता (Other Loans)

२.५.१ सरकारले विश्व बैंक तथा एशियाली विकास बैंक लगायतका बहुराष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूबाट उपलब्ध हुने सहुलियतपूर्ण बाहेकका अन्य थप स्रोत (Additional Windows) एवम् विभिन्न मुलुकका निर्यात-आयात बैंक (Export Import Bank, EXIM Bank) बाट प्राप्त हुने ऋणहरूको समेत उपयोग गर्न सक्नेछ,

२.५.२ सरकारले प्रति परियोजना वा कार्यक्रमका लागि २ करोड अमेरिकी डलरभन्दा घटी सहायता अंश हुने सहुलियतपूर्ण ऋण बाहेकका अन्य ऋण उपयोग गर्नेछैन,

नेपाल कानून आयोग

२.५.३ यस्ता ऋणहरूको उपयोग निम्न क्षेत्रहरूमा गरिनेछः

(क) प्रसारण लाइन लगायतका जलविद्युत विकास

(ख) राजमार्ग, रणनीतिक सडक सञ्जाल र पुल

(ग) रेलमार्ग

(घ) हवाई मैदान

(ङ) सुख्खा बन्दरगाह

(च) ठूला सिंचाई आयोजना,

(छ) नेपाल सरकारले उपयुक्त ठहऱ्याएको अन्य कुनै क्षेत्र

२.५.४ माथि जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सरकारले व्यापारिक ऋण (Commercial Loan) लिने छैन,

२.५.५ निजी वा गैरसरकारी क्षेत्रहरूका निम्ति विदेशी ऋण लिँदा सरकार जमानी बस्नेछैन ।

२.६ प्राविधिक सहायता (Technical Assistance)

प्राविधिक सहायतालाई व्यक्तिगत तहमा (सीप, ज्ञान, नवीनता, उद्यमशिलता) र साङ्गठनिक तह प्रणाली, कार्यविधि, प्रविधि) मा राष्ट्रिय क्षमताको विकासमा सघाउ पुऱ्याउने गरी छनौटपूर्ण तरिकाले उपयोग गरिनेछ । विकास साझेदारहरूलाई प्राविधिक सहायताको साझा कोष (Technical Assistance Pool Fund) मा यस्तो सहायता उपलब्ध गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ । प्राविधिक सहायता साझा कोष संयन्त्रको खाका विकास साझेदार सरकारले संयुक्त रुपमा तयार पार्नेछन् । सरकारको प्रणाली भित्रबाट आयोजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक क्षमता उपलब्ध नहुँदाका अवस्थामा मात्र विकास साझेदारहरूबाट प्राविधिक सहायता लिन सकिनेछ । प्राविधिक सहायता व्यवस्थापनमा निम्नानुसारका नीतिहरू लागु गरिने छ :

२.६.१ परियोजना तयारी प्राविधिक सहायता (Project Preparation Technical Assistance)

२.६.१.१ कुनै परियोजना/कार्यक्रमको पूर्व संभाव्यता, संभाव्यता र विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माणको लागि परियोजना कार्यान्वयन गर्ने निकायको अनुरोधमा विकास

साझेदारहरूलाई परियोजना तयारी प्रविधिक सहायता उपलव्ध गराउन अनुरोध गरिनेछ,

२.६.१.२ साना परियोजनाहरूको लागि अर्थ मन्त्रालयको परियोजना तयारी कोष (Project Prepatory Fund) को उपयोग गर्ने नीति लिइनेछ। यो कोषबाट क्रमशः ठूला र मध्यम परियोजनाहरूका निम्ति पनि साधन उपलब्ध गराउँदै लगिने छ।

२.६.२ क्षमता विकासका लागि एकल परियोजनागत प्राविधिक सहायता (Stand Alone Technical Assistance)

२.६.२.१ राष्ट्रिय वा क्षेत्रगत क्षमता विकास योजनामा उल्लेख भए अनुसार सम्बन्धित निकायको अनुरोधमा क्षमता विकासका लागि एकल परियोजनागत प्राविधिक सहायता उपयोग गर्न सकिनेछ,

२.६.२.२ यस्तो प्राविधिक सहायता स्वीकार गर्दा परियोजना प्रारुप दस्तावेजले स्पष्टरुपमा बहिर्गमन योजना (Exit Plan) र दीगोपन सुनिश्चित हुने गरी गरिनेछ।

२.६.३ अन्तराष्ट्रिय र क्षेत्रीय प्राविधिक सहायता (International and Regional Technical Assistance)

२.६.३.१ राष्ट्रिय आवश्यकता र लाभका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने निकायको सहमतिमा अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय स्वरुपका प्राविधिक सहायता स्वीकार गर्न सकिनेछ,

२.६.३.२ घोषित उद्देश्यहरू हासिल भए, भएनन् भन्ने मुल्याङ्कन गर्न यस्ता प्राविधिक सहायताको आवधिक समीक्षा गरिनेछ।

२.६.४ प्राविधिक सहायतासम्बन्धी परियोजनाको कार्यान्वयन सरकारी निकायहरूको संलग्नता र नेतृत्वमा समन्वय समिति (Steering Committee) गठन गरी गरिनेछ,

२.६.५ सरकारले प्राविधिक सहायताको लागि ऋण सहायताकोउपयोग गर्ने छैन,

२.६.६ अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति विना कुनै पनि निकायबाट सोझै प्राविधिक सहायता स्वीकार गरिने छैन,

२.६.७ सबै प्राविधिक सहायताको विवरण सहायता सूचना प्रणाली (Aid Management Platform-AMP) मा दाताहरूले प्रविष्ट गर्नुपर्नेछ,

२.६.८ अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति बिना प्राविधिक सहायताबाट सवारी साधन, यन्त्र उपकरण खरिद वा वैदेशिक अध्ययन भ्रमण वा तालीममा भाग लिन पाइने छैन । यसका लागि अर्थ मन्त्रालयले मापदण्ड तयार गर्नेछ ।

२.७. परामर्शदाता परिचालन (Consultants Moblization)

२.७.१ कुनै पनि परियोजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा नियमित सरकारी कर्मचारीहरूबाट नै गर्नुपर्नेछ । यस अनुरुप गर्न नसकिने पुष्ट्याइँ भई आएको अवस्थामा मात्र परामर्शदाताको सेवा लिन सकिने छ,

२.७.२ परामर्शदाता परिचालन गर्दा नेपाली नागरिकलाई प्राथमिकता दिइनेछ,

२.७.३ कुनै परियोजना/कार्यक्रमलाई अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाता चाहिने भए सम्बन्धित निकायले लिखित कारणसहित औचित्यताको पुष्टि गरेमा स्वीकृति दिन सकिनेछ,

२.७.४ परामर्श सेवाको लागि परियोजना दस्तावेजमै स्पष्ट सीमा-शर्त-क्षेत्राधिकार (Terms of Reference, ToR) सम्बन्धी कागजात संलग्न हुनुपर्नेछ,

२.८ बाह्य स्वयंसेवक परिचालन (Volunteer Moblization)

२.८.१ विकास साझेदार र अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी संस्थाहरूबाट प्राविधिक सहायताको रुपमा सरकारले स्वयंसेवक (Volunteer) परिचालन गर्नेछ । यी स्वयंसेवक हरूलाई तिनको विशेषज्ञता र स्थानीय आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा परिचालन गरिने छ । वाह्य स्वयंसेवक परिचालन गर्दा राष्ट्रिय विकास स्वयंसेवा मार्फत पनि सञ्चालन गर्नसकिनेछ । यस्तो सहायता प्रभावकारी र आवश्यकतामा आधारित बनाउन देहायबमोजिमका नीतिहरू अबलम्बन गरिनेछन् :

२.८.१.१ स्वयंसेवक परिचालन गर्न सरकारबाट प्राथमिकताका क्षेत्रहरू पहिचान गरीत्यस्ता क्षेत्रमा स्वयंसेवक पठाउन विकास साझेदार र स्वयंसेवी संस्थाहरूलाई अनुरोध गरिने छ ।

२.८.१.२ दिगोपनाको निम्ति स्वयं सेवकहरूलाई स्थानीय समकक्षी संस्था वा व्यक्तिहरूसँग संलग्न गराइनेछ,

२.८.१.३ सम्बन्धित सरकारी निकायहरूले स्वयंसेवक सेवाको अनुगमन गर्नेछन् र सोको प्रतिवेदन सम्बन्धित मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय र आवश्यकता अनुसार अन्य संस्थाहरूमा समेत पठाउने छन ।

२.८.१.४ बाह्य स्वयंसेवक परिचालनका निम्ति अर्थ मन्त्रालयकेन्द्रबिन्दु हुनेछ ।

२.९ नागरिक समाज र राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था (Civli Society and National/International Non-Governmental Organization)

नागरिक समाजका साथै राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले दुर्गम क्षेत्रमा प्रवाह गरेको सेवा र सामाजिक तथा मानवीय क्षेत्रको विकासमा पुऱ्याएको योगदानलाई सरकारले महत्व दिएको छ । द्विपक्षीय तथा वहुपक्षीय दातृ निकाय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थामार्फत् सोझै विकास सहायता प्राप्त गर्ने यस्ता संस्थाहरूको सञ्चालन पद्धतिमा जवाफदेहिता र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्दै विकास सहायतालाई अझ वढी प्रभावकारी वनाउन जोड दिइनेछ । यसका लागि निम्नानुसारको नीति अवलम्बन गरिनेछ :

२.९.१ विकास सहायता परिचालन गर्ने गरी नेपालमा कार्यरत रहेका सबैराष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था समाज कल्याण परिषद्सँग आबद्ध हुनेछन ।

२.९.२ विकास सहायता परिचालन गर्न चाहने राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले समाज कल्याण परिषद्बाट पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ । त्यस्तो स्वीकृति परिषद्ले परियोजना विश्लेषण तथा सहजीकरण समितिको सिफारिसमा प्रदान गर्नेछ,

२.९.३ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूमार्फत् परिचालन हुने कार्यक्रम स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्न अन्तर-मन्त्रालय समन्वय संयन्त्रको रुपमा महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय मातहत एक “परियोजना विश्लेषण तथा सहजीकरण समिति” का व्यवस्था गरिने छ । समितिको कार्यसञ्चालन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्नउक्त मन्त्रालयले निर्देशिका बनाई लागु गर्नेछ,

२.९.४ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूले कार्यान्वयन गर्ने परियोजनाका क्रियाकलापहरू नेपालको राष्ट्रिय विकास एवम् क्षेत्रगत प्राथमिकतासँग आबद्ध हुनुपर्ने

छ । कार्यक्रम प्रस्तुत गर्दा मापनयोग्य नतिजा, समयसीमा र बहिर्गमन योजना सहितको स्पष्ट कार्ययोजना संलग्न गर्नु पर्नेछ,

२.९.५ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले विकास सहायता परिचालन गर्ने गरी परियोजना प्रस्ताव तयार गर्दा सम्वन्धित क्षेत्रगत मन्त्रालयको समन्वयमा गर्नुपर्नेछ,

२.९.६ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाबाट परियोजना प्रस्ताव गर्दा संस्थाको मूल उद्देश्य बमोजिम विशिष्टिकृत कार्य क्षेत्रमा मात्र आयोजना प्रस्ताव गर्नुपर्नेछ,

२.९.७ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले परियोजना प्रस्ताव गर्दा आफूले कारोवार गर्न चाहेको बैंकको नाम, ठेगाना सहितको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ,

२.९.८ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूले परियोजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा आयोजना छनौट गर्दा सम्वन्धित स्थानीय निकायको नेतृत्वमा आयोजना हुने सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्नेछ,

२.९.९ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूले परियोजना कार्यान्वयन गर्दा केन्द्रीयस्तरका परियोजनाको हकमा सम्वन्धित क्षेत्रगत मन्त्रालय र जिल्लास्तरका परियोजनाका हकमा जिल्लास्थित क्षेत्रगत कार्यालय एवम् जिल्ला विकास समिति र कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिसँग समन्वय गरी गर्नुपर्नेछ,

२.९.१० राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले नेपाललाई उपलव्ध गराउने भनी दातृ निकायबाट छुट्याइसकेको (Earmarked) रकममध्ये बाट खर्च व्यहोर्ने गरी परियोजना प्रस्ताव गर्न सक्ने छैनन ।

२.९.११ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारीसंस्थाले स्थानीय तहका विकास साझेदारवाहेक अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट आफ्नै प्रयासमा सोझै प्राप्त गर्ने सहायता राशी उपयोग हुने परियोजना प्रस्ताव गर्दा प्रस्ताव गरेको परियोजनासम्बन्धी विवरण र प्रस्ताव स्वीकृत भई सकेपछि सोको वित्तीय विवरण अर्थ मन्त्रालयमा रहेको सहायता सूचना प्रणाली (Aid Management Platform) मा नियमितरुपमा प्रविष्ट गर्नु पर्नेछ,

२.९.१२ राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाका क्रियाकलापका विषयमा समाज कल्याण परिषद्ले वर्षेनी असोज मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र

सम्बन्धित मन्त्रालयलाई वित्तीय र भौतिक प्रगतिको विश्लेषणात्मक विवरण पठाउनेछ,

२.९.१३ अर्थ मन्त्रालयले राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था मार्फत् परिचालन हुने विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालनको सुनिश्चिततताको लागि परियोजना विश्लेषण तथा सहजीकरण समितिलाई आबश्यक निर्देशन जारी गर्न सक्नेछ ।

२.१० दाताहरूबाट सोझै कार्यान्वयन हुने विकास सहायता (Direct Implementation)

नेपाल सरकारसँग सम्झौता भएका कतिपय आयोजनाहरूकार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय क्षमताको विकास नभइसकेको अवस्था रकेही आयोजनाहरू विकास साझेदारहरूबाट निर्माण सम्पन्न गराई सरकारलाई हस्तान्तरण (Turn key) गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सन्दर्भमा सोझै कार्यान्वयन हुने विकास सहायता पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि निम्नानुसारको नीति लिइने छ :

२.१०.१ जलविद्युत, विद्युत प्रसारण लाइन, राजमार्ग निर्माण, रणनीतिक सडक सञ्जाल, पुलहरू, रेल्वे, हवाई मैदान, ठूला सिंचाई र सुख्खा बन्दरगाह, विशेष आर्थिक क्षेत्र जस्ता उच्च प्राथमिकताका मझौला तथा ठूला परियोजनाहरूमा दाताहरूबाट सोझै कार्यान्वयन हुने सहायता उपयोग गर्न सकिनेछ,

२.१०.२ सोझै कार्यान्वयन हुने परियोजनाहरू राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा समावेश गर्नुपर्नेछ,

२.१०.३ यस्तो ढाँचामा कार्यान्वयन हुने परियोजनाहरूको विवरण विकास साझेदारहरूले अर्थ मन्त्रालयमा रहेको सहायता व्यवस्थापन प्रणाली (Aid Management Platform, AMP) मा नियमितरुपमा प्रविष्ट गर्नुपर्नेछ,

२.१०.४ दाताहरूबाट सोझै कार्यान्वयन हुने विकास सहायतासम्बन्धी परियोजनाको कार्यान्वयन सरकारी निकायको नेतृत्वमा गठित परियोजना समन्वय समिति (Project Steering Committee) को निर्देशन अनुसार गरिनेछ,

२.१०.५ यसरी कार्यान्वयन भएका परियोजनाहरूको खर्चको आवधिक विवरण दाताहरूले सम्बन्धित मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयमा नियमितरुपमा पेस गर्नुपर्नेछ ।

२.११ मानवीय सहायता (Humanitarian Aid)

प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, खाद्य असुरक्षा र कुपोषण, द्वन्द्व र शरणार्थी व्यवस्थापन जस्ता विषयहरू सम्बोधन गर्न मानवीय सहायता परिचालन गरिनेछ। मानवीय सहायताको व्यवस्थापन स्थापित अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्त अनुसार हुनेछ । मानवीय सहायताको परिचालन निम्नानुसार हुनेछ :

२.११.१ असल मानवीय दाताका सिद्धान्त (Principles of Good Donorship) जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास र सिद्धान्तहरू प्रति मानवीय सहयोगदाता प्रतिबद्ध रहनेछन्।

२.११.२ मानवीय सहयोग दाताले राष्ट्रिय क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सङ्कटको रोकथाम, न्युनीकरण र सम्बोधन गर्न तयारी, सम्बोधन, पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना जस्ता चरणहरूमा सरकारसँग निकटमा रही कार्य गर्नेछन् ।

२.११.३ तोकिएको सरकारी निकायसँग समन्वय गरी मानवीय सहायता पारदर्शी ढंगले परिचालन गर्नुपर्नेछ ।

२.१२ अन्तर-सरकारी संयुक्त आर्थिक आयोग (Inter-GovernmentalJoint Economic Commission)

२.१२.१ अर्थ मन्त्रालयले इच्छुक राष्ट्रसँग आर्थिक साझेदारीका सम्भाव्य क्षेत्रहरूको खोजी गर्नेछ । यस्तो साझेदारी पारदर्शी हुनेछ र पारस्परिक तथा तुलनात्मक लाभको आधारमा तय गरिनेछ ।यसको कार्यान्वयन अन्तर-सरकारी आर्थिक आयोगहरूको गठन गरी गरिनेछ,

२.१२.२ यस किसिमको साझेदारी विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नीति, औद्योगिक नीति, व्यापार नीति र फराकिलो आर्थिक विकास, अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सम्बन्ध विस्तार र राष्ट्रिय हित प्रवर्द्धन गर्ने, बैठक र अन्य प्रतिक्रियाहरूतथाअन्य नीतिहरू अनुकूल हुने गरी गरिनेछ ।

नेपाल कानून आयोग

२.१३ दक्षिण-दक्षिण सहायता (South-South Cooperation)

दक्षिण-दक्षिण सहायताको अवधारणाअनुरुपदक्षिण क्षेत्रका साझेदारहरूसँग उपयुक्तता र अनुभवका आधारमा सहायता आदानप्रदान गर्न र त्रिभुजीय सहायता (Triangular Cooperation) जस्ता सहायता संयन्त्रलाई आफ्नो हित अनुकूल हुने गरी उपयोग गर्ने नीति लिइनेछ। यस अन्तर्गत सार्क (SAARC), विम्स्टेक (BIMSTEC), युएनइस्क्याप, (UNESCAP), कोलम्बो प्लान (Colombo Plan) आदि जस्ता क्षेत्रीय संयन्त्रसँगको सहयोग अभिवृद्धि गर्न रअन्तर-सरकारीसंयुक्त आर्थिक आयोगमार्फत्सहायता परिचालन समेत गर्न सकिनेछ।

२.१४ निजी क्षेत्रसँग साझेदारी (Partnership with Private Sector)

सरकारले निजी क्षेत्रलाई विकासको साझेदारको रुपमा लिएको छ । सहायता प्रभावकारितासम्बन्धी बुसान दस्तावेजले पनि निजी क्षेत्रलाई विकासको साझेदार मानेको छ। निजी क्षेत्रको सन्दर्भमा विकास सहायता परिचालन गर्ने आधारभूत नीतिहरू निम्नानुसार हुनेछन् :

२.१४.१ सरकारले निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गर्न पुर्वाधार निर्माण, लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना तथा सार्वजनिक वस्तु (Public Goods) हरूको आपूर्तिमा विकास सहायताको उपयोग गर्नेछ।

२.१४.२ निजी क्षेत्रलाई छानिएका परियोजनामा सहलगानीका निम्ति प्रोत्साहित गरिनेछ। सार्वजनिक-निजी क्षेत्रको साझेदारी (Public Private Partnership-PPP) को अवधारणलाई मद्दत पुग्ने गरी सहायताको परिचालन गरिनेछ,

२.१४.३ विकास सहायताको माध्यमबाट सरकार र निजी क्षेत्र बीचको सम्वाद कायम गर्न नेपाल व्यापार मञ्च जस्ता संयन्त्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ,

२.१४.४ विकास सहायता परिचालन गर्दा निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रतिकूल असर पारिनेछैन।

२.१५ व्यापारको लागि सहायता (Aid for Trade)

२.१५.१ विकास सहायतालाई व्यापार प्रवर्द्धनखासगरी निर्यात बढाउन मद्दत पुग्ने गरी परिचालन गरिनेछ,

२.१५.२ विकास सहायता परिचालनलाई व्यापारसम्बन्धी अवरोध हटाई लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना गर्न, भौतिक आधारशिलाको निर्माण गर्न, संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न, गैर राजस्व अवरोधहरू (Non-Tariff Barriers) हटाउन र व्यापार सहजीकरणका अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न उपयोग गरिनेछ,

२.१५.३ व्यापारसँग सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा क्षमता विकासका निम्ति प्राविधिक सहायता परिचालन गर्न सकिनेछ ।

भाग तीन

कार्यान्वयन र समन्वय संयन्त्र

३.१ विकास सहायता नीति कार्यान्वयन समिति

यो विकास सहायता नीति कार्यान्वयनमा मार्गदर्शन गर्न एकउच्चस्तरको "विकास सहायता नीति कार्यान्वयन समिति" निम्नानुसार गठन हुनेछ :

अर्थ मन्त्री	अध्यक्ष
उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय योजना आयोग	उपाध्यक्ष
मुख्य सचिव, नेपाल सरकार	सदस्य
गभर्नर, नेपाल राष्ट्र बैंक	सदस्य
सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, कानून, न्याय संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, परराष्ट्र मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	सदस्य
सचिव,राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	सदस्य
महालेखा नियन्त्रक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	सदस्य
सहसचिव, अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता समन्वय महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य-सचिव

३.२ विकास सहायता नीति कार्यान्वयन समितिले सम्बद्धता र विशेषज्ञताको आधारमा नेपाल सरकारका अन्य मन्त्रालयका सचिव वा कुनै निकायका प्रतिनिधिवा निजी क्षेत्र एवम् नागरिक

समाजका प्रतिनिधिलाई पर्यवेक्षक वा आमन्त्रित सदस्यको रुपमा समितिका बैठकहरूमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

३.३ विकास सहायता नीति कार्यान्वयन समितिले विकास सहायता नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा मार्गदर्शन गर्नेछ । समितिका अध्यक्षले आवश्यकता अनुसार यो नीति कार्यान्वयनको प्रगति र कार्यान्वयनमा देखा परेका चुनौतीहरूबारे मन्त्रिपरिषद्लाई जानकारी गराउनेछन् । विकास सहायता नीति कार्यान्वयन समितिको सचिवालयको काम अर्थमन्त्रालयको अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता समन्वय महाशाखाले गर्नेछ । समितिले आफ्नो कार्यविधि आफै निर्धारण गर्नेछ । नीति कार्यान्वयनका सिलसिलामा आइपर्न सक्ने द्विविधा हटाउन समितिले यो नीतिको व्याख्या गर्न सक्नेछ ।

३.४ नेपाल सरकारलाई आवश्यक पर्ने विकास सहायता परिचालन गर्ने जिम्मेवारी अर्थ मन्त्रालयमा रहेको छ । सो मन्त्रालय अन्तर्गतको अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता समन्वय महाशाखा विकास सहायता समन्वयको केन्द्रविन्दु (Focal point) रहने छ । कुनै पनि सरकारी निकायबाट अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति बेगर वैदेशिक सहायताको खोजी गर्ने वा सहायताको लागि अनुरोध गर्ने, प्रस्ताव राख्ने, प्राथमिकता सम्वन्धी जानकारी दिने, आयोजनाको अवधारणापत्र एवम् प्रस्तावसहित पत्राचार गर्ने तथा समझदारीपत्र वा सम्झौतामा हस्ताक्षर गर्नेजस्ता कुनै पनि कार्य गरिनेछैन । साथै विकास साझेदारहरूले पनि सहायता प्रस्ताव गर्दा वा सहायता परिचालन सम्वन्धमा नेपाल सरकारका कुनै पनि निकायसँग पत्राचार गर्दा अर्थ मन्त्रालयमार्फत् मात्र गर्नुपर्नेछ । नेपाल सरकारका निकायहरूले विकास आयोजनाहरूको प्रस्ताव गर्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको सहमति लिनु पर्नेछ ।

३.५ अर्थ मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति वेगर विकास सहायता संलग्न कार्यक्रम र आयोजनाबाट खर्च व्यहोर्ने गरी र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, स्वदेशी तथा विदेशी परामर्शदाता/ठेकेदारको निमन्त्रणामा सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनैपनि तहको पदाधिकारीबाट वैदेशिक भ्रमण गर्न पाइनेछैन ।

३.६ सरकार-विकास साझेदार संयुक्त संयन्त्र

३.६.१ नेपाल विकास मञ्च (Nepal Development Forum)

नेपाल विकास मञ्च नेपाल सरकार र विकास साझेदारबीच आवधिक योजना, विकास रणनीति, प्राथमिकता र राष्ट्रिय विकास नतिजा खाका जस्ता विषयमा छलफल हुने उच्च तहको सम्वाद मञ्च हो । यो मञ्चले सरकार र विकास साझेदारले संयुक्त रुपमा अघि बढाएका नीति र सुधारका कार्य योजनाको समीक्षा गर्ने छ । मञ्चले नेपालमा विकास सहायताको प्रभावकारिता, पुर्वानुमान र दाताहरूबाट हुने सहयोगका प्रतिबद्धताको घोषणा (Pledging) का विषयमा समेत छलफल गर्दछ। यो मञ्चले सरकार र विकास साझेदारसँगै बसी वृहत्तररुपमा सहायता परिचालन नीतिमा छलफल गर्ने र परियोजना/कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा सुधार ल्याउन कार्यक्रमको घोषणा गर्नेछ । नेपाल विकास मञ्चको बैठक आवश्यकता अनुसार आयोजना गरिनेछ ।

३.६.२ स्थानीय विकास साझेदार बैठक (Local Development Partners Meeting)

स्थानीय विकास साझेदार बैठक सामान्यतया: प्रत्येक चार महिनाको अन्तरालमा आयोजना गरिनेछ । यो संयन्त्रले स्थानीयरुपमा कार्यरत विकास साझेदार र सरकारका बीच विकास सहायता नीति कार्यान्वयन एवम् सहायता परिचालन सम्बन्धमा आइपर्ने समस्याका विषयमा नियमित सम्वाद र समन्वय गर्ने मञ्चको रुपमा कार्य गर्दछ ।

३.६.३ आयोजना कार्यान्वयन प्रगति समीक्षा संयन्त्र (Nepal Portfolio Performance Review)

यो बैठक सरकारको नेतृत्वमा बर्षको एक पटक बस्दछ । यसमा सबै विकास साझेदारहरूले स्वेच्छिकरुपमा भाग लिन पाउनेछन् । वैठकमा विकास साझेदारको सहयोगमा नेपालमा सञ्चालित कार्यक्रम/परियोजना कार्यान्वयनका विषयहरूमा समीक्षा गरी आयोजना कार्यान्वयनलाई सघाउ पुऱ्याउने गरी सुधारको कार्ययोजना तयार गरिनेछ। साथै, यो मञ्चले स्थानीय विकास साझेदार र सरकार बीच पारस्पारिक जवाफदेहिता (Mutual Accountabliity) अभिवृद्धि गर्ने संयन्त्रको रुपमा पनि कार्य गर्नेछ ।

३.७ संयुक्त क्षेत्रगत समीक्षा (Joint Sectoral Review)

सरकार र विकास साझेदार बीच क्षेत्रगत योजना, नीति र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन, अनुगमन र समन्वयका लागि यस्ता वैठकहरू बस्नेछन् । क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूले यस्ता बैठकहरूको नेतृत्व गर्नेछन् ।

३.८ स्थानीयस्तरको संयुक्त समीक्षा (Joint Local Level Review)

३.८.१ स्थानीय निकायहरूले कार्यान्वयन गरेका विकास कार्यक्रमहरूको सम्बन्धमा समीक्षा गर्न स्थानीयस्तरमा संयुक्त समीक्षा गरिनेछ ।सामान्यतयाः यस्तो समीक्षाको समन्वय जिल्ला विकास समितिले गर्नेछ,

३.८.२ सहायता प्रभावकारिताका विषयमा स्थानीयस्तरमा सुल्झन नसकेका विवादहरूको समाधान र निर्देशनका लागि अर्थ मन्त्रालयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ । यसको लागि सामान्य मार्गदर्शन अर्थ मन्त्रालयको अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहायता समन्वय महाशाखाले गर्नेछ ।

३.९ विकास साझेदारहरूको जिम्मेवारी

३.९.१ विकास साझेदारहरूले विकास सहायतालाई राष्ट्रिय विकास योजना र प्राथमिकतासँग आबद्ध गराउनुपर्नेछ,

३.९.२ विकास साझेदारहरू नेपालले नेतृत्व लिएको समन्वय संयन्त्रमा सहभागी हुनेछन ।

३.९.३ विकास साझेदारहरूले सम्भव भएसम्म निःशर्त सहायता प्रवाहित गर्नेछन ।

३.९.४ सबै खालका विकास सहायतालाई राष्ट्रिय र क्षेत्रगत विकास ढाँचासँग आबद्ध गरी स्पष्ट नतिजा प्राप्त हुने किसिमले परिचालन गर्न विकास साझेदारहरूले प्राथमिकता दिनेछन,

३.९.५ विकास साझेदारहरूलेसबै किसिमका सहायतासम्बन्धी सूचनाहरू पुर्वानुमान गर्न सकिने गरी अग्रीमरुपमा सहायता सूचना प्रणाली (Aid Management Platform-AMP) मा उपलब्ध गराउनेछन ।

३.९.६ विकास साझेदारले सहायताको कारोबार खर्च घटाउन सहायताको खण्डीकरण रोक्ने काममा सघाउने छन् र विगतको क्षेत्रव्यापी सहायता कार्यक्रम (SWAP) कार्यान्वयनको अनुभवका आधारमा अन्य क्षेत्रमा पनि विस्तार गर्न सघाउ पुऱ्याउनेछन,

३.९.७ विकास साझेदारले नेपाललाई प्रदान गर्ने विकास सहायताको परिचालन नेपालको राष्ट्रिय बजेट प्रणाली मार्फत् गर्न प्राथमिकता दिनेछन,

३.९.८ राष्ट्रिय प्रणालीको परिधिभन्दा बाहिर गएर समानान्तर कार्यान्वयन इकाई खडा गरी सरकारी संस्थाको भूमिका र क्षमतालाई न्युन पार्ने काम गर्ने छैनन,

३.९.९ विकास साझेदारले संयुक्त मिसन र संयुक्त विश्लेषणात्मक अध्ययनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने छन ।

३.९.१० विकास साझेदारहरूले विकास सहायता प्रवाह गर्दा अर्थ मन्त्रालयमार्फत् मात्र गर्नेछन् ।

३.१० विकास साझेदारहरूको कार्यक्षेत्र विभाजन (Division of Works)

विकास साझेदारहरूले आ-आफ्नो तुलनात्मक विशेषज्ञता (Comparative Expertise), र विगतको संलग्नताका आधारमा आपसी सहमतिमा सहयोगका विषयगत क्षेत्रहरू विभाजन गरी सहायता प्रदान गर्नेछन् ।

३.११ सहायता प्रभावकारिता र सुधारप्रति सरकारको प्रतिबद्धता

३.११.१ सरकारले सहायता परिचालन गर्दा समावेशी विकास, सहायताको पारदर्शिता, दक्षिण-दक्षिण सहायता, नागरिक समाजको संलग्नता, लैङ्गिक समानता, जलवायु परिवर्तन, प्रकोप न्युनीकरण र उत्तम नतिजालाई महत्व दिनेछ, ३.११.२ सरकारले विकास सहायता परिचालन गर्दा सुशासन (Good Governance) को प्रत्याभूति र भ्रष्ट्राचार विरुद्ध शुन्य सहनशीलता (Zero tolerance) को नीति अवलम्बन गर्नेछ,

३.११.३ सरकारले पुर्वाधार विकासमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नेपाल सरकारका निकाय वा सोसँग आबद्ध संस्थाहरूमा संस्थागत सुधार एवम् क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूलागु गर्नेछ,

३.११.४ नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय सहायता प्रभावकारिताको साझेदारी र अनुगमनमासहभागी हुन प्रतिबद्ध छ,

३.११.५ सरकारले संभाव्य वित्तीय जोखिम कम गर्न र खरिद प्रणाली सहित सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन (Public Financial Management) मा सुधार गर्न कार्यक्रमहरू लागु गर्नेछ,

३.११.६ राष्ट्रिय क्षमता वृद्धि गरी आयोजनाको कारोवार खर्च (Transaction Cost) घटाउन र दीगोपन कायम गर्न सरकार कटिबद्ध छ,

३.११.७ विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य गरी सहायता कार्यान्वयनमा सुधार ल्याइने छ,

३.११.८ दोश्रो सार्वजनिक खर्च र वित्तीय जवाफदेहिता (Public Expenditure and inancial Accountability-PEFA) मूल्याङ्कनका सुझावहरू कार्यान्वयन गर्न सरकार प्रतिबद्ध छ,

३.११.९ सार्वजनिक सेवा प्रवाहको प्रक्रियालाई सरलीकरण गर्न र खर्चको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन सरकार प्रतिबद्ध छ,

३.११.१०पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न सरकारले सहायता व्यवस्थापनसूचना प्रणाली (Aid Management Platform-AMP) मा उपलब्ध सहायतासम्बन्धी सूचना सार्वजनिक रुपमा उपलब्ध गराउनेछ ।

भाग चार

कर छुट तथा प्रवेशाज्ञा सम्बन्धी व्यवस्था

१. विकास सहायताको रकम कर तिर्ने प्रयोजनको लागि उपयोग गरिने छैन,

२. सम्झौतामा भएको करछुटको व्यवस्था वमोजिम कर प्रयोजनको लागि आवश्यक पर्ने रकम नेपाल सरकारको आन्तरिक स्रोतबाट व्यहोर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ,

३. सम्झौतामै उल्लेख भएको अवस्था र आन्तरिक स्रोतबाट प्रवन्ध गर्न नसकिएका परियोजनाहरूको हकमा प्रचलित कानुनको अधीनमा रहीकर छुट प्रदान गर्न सकिनेछ । तर स्थानीय खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि करछुटको लागि भने मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन बमोजिम कर फिर्ता प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ,

४. आय तथा मुनाफामा लाग्ने कर विकास सहायताको अंश नमानिने हुँदा यस सम्बन्धमा प्रचलित कर सम्बन्धी कानुन लाग ुहुनेछ,

५. विकास सहायता संलग्न भएको आयोजनामा काम गर्ने विदेशी कामदार, कर्मचारी र तिनका आश्रितलाई निःशुल्क गैरपर्यटकीय प्रवेशाज्ञा उपलब्ध गराइने छ,

६. छुट्टै सम्झौता अन्तर्गत नेपालमा काम गर्ने विदेशी स्वयंसेवकहरूलाई निःशुल्क गैरपर्यटकीय प्रवेशाज्ञा उपलब्ध गराइनेछ ।

भाग पाँच

आगामी कार्यदिशा

१. विकास सहायताको परिचालन आर्थिक-सामाजिक विकासका लागि तत्काल रहेको साधनको न्युनता पूर्ति गर्नको लागि गरिनेछ । राष्ट्रिय प्राथमिकतामा आधारित रहेर छनौटपूर्ण तरिकाले यसको उपयोग गर्न र सहायता परिचालन गर्दा मुलुकको आन्तरिक राजस्व अभिवृद्धिमा योगदान पुग्ने र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण हुने गरी गरिनेछ । प्रस्तुत नीति मातहत रही विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालनबाट नेपालले लिएको लक्ष्य अनुसार सन् २०२२ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रहरूको सूचीबाट मुक्त हुन सकिनेछ । फलस्वरुप विकास सहायता प्रतिको निर्भरता क्रमशः घटाउदै आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणतर्फ अगाडि बढ्न सकिनेछ ।

२. यो नीति कार्यान्वयनको आवधिक मूल्याङ्कन गरिनेछ । मूल्याङ्कनबाट प्राप्त सुझावको आधारमा यो नीतिमा सामयिक परिमार्जन गर्दै लगिने छ ।

भाग छ

खारेजी रबचाउ

१. विकास सहायता नीति, २०७१ लागु भएको मितिबाट वैदेशिक सहायता नीति, २०५९ खारेज गरिएको छ,

२. वैदेशिक सहायता नीति, २०५९ वमोजिम भए गरेका सम्पूर्ण कार्यहरू यसै नीतिअन्तर्गत भए गरेको मानिनेछ ।